

TEORİK VE HUKUKİ AÇIDAN KENT HAKKI ÜZERİNE GENEL BİR ANALİZ

Eren AKARÇAY¹

Öz

Kent hakkı, bireylerin kentlerde eşitlik ve adalet temelinde söz sahibi olma, kentleri dönüştürme ve kentsel yaşama katılım hakkını ifade etmektedir. Bununla birlikte adı geçen hak, günümüzde bireylerin kentsel yaşamın hem fiziksel hem de toplumsal boyutlarına müdahil olma hakkı olarak modern toplumlarda önemli bir ulusüstü insan hakkı kategorisinde yer almasının yanı sıra onların toplumsal kimliklerini geliştirmesine olanak tanıyan hukuksal bir araç işlevi de görmektedir. Ayrıca kent hakkı, ortaya çıktığı tarihsel süreç içerisinde birtakım ulusüstü hukuki belgelerle evrilerek bugünkü halini almış ve özellikle Avrupa Kentsel Şartı'yla İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi milletlerarası veya bölgesel hukuki belgeler, bu hakkın gelişimine katkıda bulunmuştur. Böylelikle kent hakkı, hukuksal açıdan kurumsal ve uygulanabilir bir niteliğe sahip olmuştur. "Teorik ve Hukuki Açıdan Kent Hakkı Üzerine Genel Bir Analiz" başlıklı bu çalışmanın hazırlanmasındaki esas amaç; kent hakkını insan hakları kapsamında, milletlerarası ve bölgesel hukuki düzenlemeler çerçevesinde teorik ve hukuki açıdan ele alarak bu hakkın tarihsel kökenlerini, uluslararası alandaki gelişimini ve önemini genel bir biçimde analiz etmektir. Bu doğrultuda çalışma, araştırma ve inceleme eserlerinden yararlanılarak oluşturulmuş ve çalışmayla kent hakkının hukuki içeriğiyle sosyal boyutları incelenerek insan hakları, kamu yönetimi ve kentleşme politikalarına ilişkin araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Son olarak bu çalışma, nitel bir çalışma olup, doküman analizi yöntemiyle hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent hakkı, Kentli hakları, İnsan hakları, Kolektif haklar.

JEL Kodları: K00, K320, K380.

A GENERAL ANALYSIS OF THE RIGHT TO THE CITY FROM A THEORETICAL AND LEGAL PERSPECTIVE

Abstract

The right to the city refers to individuals' entitlement to have a say in urban affairs, to transform cities, and to participate in urban life on the basis of equality and justice. Additionally, the aforementioned right today functions not only as a legal instrument that enables individuals to develop their social identities, but also holds a significant place in modern societies as a supranational human right that grants individuals the ability to engage in both the physical and social dimensions of urban life. Moreover, the right to the city has evolved throughout its historical development through various supranational legal documents, and its current form has been shaped in particular by international and regional legal instruments such as the European Urban Charter and the Universal Declaration of Human Rights, which have contributed significantly to the development of this right. Thus, the right to the city has acquired an institutional and enforceable character from a legal perspective. The main objective of this study, titled "A General Analysis of the Right to the City from a Theoretical and Legal Perspective", is to analyze the right to the city within the scope of human rights and within the framework of international and regional legal regulations, by analyzing its historical roots, its development in the international arena, and its significance from both a theoretical and legal standpoint. In this regard, the study has been developed based on research and review literature, aiming to examine both the legal content and social dimensions of the right to the city, thereby contributing to research on human rights, public administration, and urbanization policies. Finally, this study is a qualitative research and has been conducted using the document analysis method.

Keywords: City, Right to the city, Urban rights, Human rights, Collective rights.

JEL Codes: K00, K320, K380.

¹ Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Hukuk Bilimleri Dalı, eren_akarcay@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9833-5786.

Başvuru Tarihi (Received): 01.02.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 17.07.2025

Giriş

Kentler, tarih boyunca yalnızca birer yerleşim yeri olmakla kalmamış bunun yanı sıra toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişimlerin merkezi olarak medeniyetlerin temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Ancak hızla artan kentleşme, beraberinde sadece fiziksel bir dönüşüm değil aynı zamanda sosyal adalet, eşitlik ve bireylerin yaşam alanları üzerinde söz sahibi olma özgürlüğü yani kent hakkı gibi kavramları da gündeme getirmiştir. Bu bağlamda kent hakkı, bireylerin kentsel yaşamın aktif birer katılımcısı olma haklarını ifade eden toplumsal ve hukuksal bir talep olarak ortaya çıkmıştır. Adı geçen hakkın kökleri, bireylerin yaşam kalitesini artırma hedefiyle birlikte özellikle kentin toplumsal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğini teminat altına alan bir dizi hukuki ve etik ilkeyi de içeriğinde barındırmıştır.

Henri Lefebvre'nin 1968'de kavramsallaştırdığı kent hakkı, yalnızca bireysel bir talep olmaktan öte kentsel dönüşüm ve yeniden yapılandırma süreçlerinde toplumsal katılımın önemini vurgulamıştır. Bununla birlikte Lefebvre'nin söz konusu yaklaşımı, özellikle modern şehirlerde sermaye odaklı gelişim ile kentsel yaşamın doğal dinamikleri arasındaki çatışmayı eleştiren bir perspektif sunmuştur. Ayrıca bu hak, David Harvey gibi çağdaş eleştirel teorisyenler tarafından kolektif bir hak olarak yeniden yorumlanmış ve bireylerin sadece kentte yaşama değil aynı zamanda kenti dönüştürme ve kendilerini bu dönüşüm içinde yeniden inşa etme haklarını da içermiştir.

Kent hakkı, insan haklarının bir uzantısı olarak şekillenmiş, medeni, sosyal ve ekonomik hakların birleşimiyle evrensel bir boyut kazanmıştır. Kentin bir insan hakkı olarak tanımlanması, bireylerin toplumsal kimliklerini geliştirmelerine olanak tanırken; çevresel, ekonomik ve kültürel değerleri korumaya yönelik kolektif bir sorumluluğu da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile Avrupa Kentsel Şartı gibi uluslararası ve bölgesel hukuki belgeler, bahsi geçen hakkın hukuksal açıdan kurumsallaşmasına ve kent yaşamının iyileştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmasını sağlamıştır.

Yukarıda açıklanan hususlar çerçevesinde bu çalışmada, kent hakkının teorik temelleri ile hukuki boyutlarına yönelik genel hatlarıyla bir analiz yapılmış, bu kapsamda çalışmaya bütünlük kazandırmak adına adı geçen hakkın evrimi ve hukuki kavramsal içeriği insan haklarıyla bağlantılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca milletlerarası ve bölgesel hukuki düzenlemeler ışığında bahsi geçen hakkın modern kentleşme bağlamındaki önemi ve gelişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte söz konusu çalışma, kent hakkını yalnızca hukuki bir mesele olarak değil aynı zamanda sosyal adaletin ve kentsel sürdürülebilirliğin temel bir unsuru olarak genel bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle çalışma neticesinde siyasal bilimler, insan hakları, hukuk ve kamu yönetimi dallarında araştırma yapan kişilere katkı sağlanması hedeflenmiştir.

1. Kentin Kavramsal Temelleri

Kentler, yalnızca insanların yaşadığı bir yerleşim yeri değil; bunun yanı sıra kültürlerin, ekonomilerin ve toplumsal dinamiklerin bir araya geldiği, sürekli devinim halindeki organizmalardır (Toprak, 2003, s. 14). Bu organizmalar, tarih boyunca tarım dışı alanlarda çalışan bireylerin bir araya geldiği, medenileşme sürecinin geliştiği ve yerel ihtiyaçların karşılandığı yerler olarak şekillenmiştir. Adı geçen organizmalarda iş bölümü, organizasyon, uzmanlaşma ve çeşitlilik giderek artmıştır. Günümüzde tüm dünyada kentleşme oranlarının oldukça yüksek seviyelere ulaştığı gözlemlenmiştir. 20. yüzyıl ile birlikte tarihte ilk kez kırsal nüfus, kent nüfusunun gerisinde kalmaya başlamıştır (Lefebvre, 2013, s. 28; Harvey, 2013, s. 45).

Kentsel alanların hızla gelişmesinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkiler yarattığı inkar edilemez bir gerçektir. Bu etkiler, kent sakinlerini çeşitli şekillerde etkilemektedir. Farklı büyüklükteki kentlerin gelişimi ekonomiyi canlandırarak yeni iş imkanları sunsa da, günümüzde kentler yalnızca ekonomik faaliyetlerin merkezi değil; aynı zamanda sosyal ve ekonomik sorunların, özellikle

yoksulluk, toplumsal ayrışma, kentsel suçlar ve işsizliğin yoğun olarak görüldüğü yerler haline gelmektedir. Buna ek olarak, iklim değişikliği başta olmak üzere çevresel sorunlara karşı savunmasız bölgeler olarak da öne çıkmaktadır (Tuğaç, 2020, s. 226-227; Kaya, 2018, s. 221).

Kent, öncelikli olarak kırsal alanlardan ayrıışan ve onlardan öteye uzanan bir mekansal yapı olarak görülmektedir. Fakat kırsal ve kentsel alanları kesin sınırlarla ayırmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Kentsel bölgelerin yayılmasıyla birlikte kırsal alanlar da bu genişleme sürecine dahil olabilmekte ve geleneksel kır-kent ayrımı giderek belirsizleşebilmektedir (Hayta, 2016, s. 166). Bu nedenle, kentleri yalnızca bir coğrafi alan olarak tanımlamak oldukça zorlaşmaktadır.

Kentler, tarih, coğrafya, sosyoloji, kamu yönetimi, mimarlık, ekonomi ve hukuk gibi birçok disiplinin araştırma alanına girdiği için, her bir disiplin kendi bakış açısıyla farklı kent tanımları sunmaktadır. Buna rağmen, adı geçen kavrama dair ortak bir kriter olarak ekonomik faaliyetlerin niteliği öne çıkmaktadır (Yahyagil, 1998, s. 105-108; Toprak, 2016, s. 1). Kentlerde tarım, ana ekonomik faaliyet olarak kabul edilmemekte ve ekonomik etkinlikler çeşitlilik göstermektedir. Hizmet ve sanayi sektörleri, tarıma göre daha baskın konumda faaliyette bulunmaktadır.

Kentler, işlevsel, demografik, fiziksel özellikleri, yapısal formları ve sosyolojik açıdan farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Ancak yapılan hiçbir kent tanımı evrensel ya da herkes tarafından kabul gören bir nitelik taşımamaktadır. Bu nedenle, adı geçen kavramın ne olduğunu açıklamak için tek bir tanım yerine çok sayıda ve çeşitli tanımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Topal, 2004, s. 276; Mutlu, Reyhan ve Doğan, 2016, s. 14; Yahyagil, 1998, s. 105). Türk Dil Kurumu, bu kavramı “Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kent, site” biçiminde ifade etmektedir (Türk Dil Kurumu, 2005, s. 1855). Burada kente dair ekonomik faaliyetler temel alınarak bir tanımlama yapılmaktadır.

Kentle ilgili daha kapsamlı bir tanım ise şu şekildedir: “Kent; toplumsal gelişimin kesintisiz sürdüğü, bireylerin çalışma, dinlenme, eğlence, ulaşım, barınma ve yerleşim gibi ihtiyaçlarını karşılayabildiği, tarımla uğraşan nüfus oranının düşük olduğu, köylerden daha fazla nüfusa sahip ve komşuluk ilişkilerinin daha sınırlı olduğu bir yerleşim alanıdır”. Söz konusu tanım, yalnızca ekonomik değil, bunun yanı sıra sosyolojik kriterleri de kapsamaktadır. Bu nedenle kentlerin mekansal, demografik ve yönetsel yönlerinin yanında aynı zamanda ekonomik ilişkiler, toplumsal ve siyasal yapılar ile karmaşık etkileşimlerin ortaya çıkardığı özgün bir yaşam biçimi ve kendine has bir kültürel değerler sistemiyle şekillendiği anlaşılmaktadır (Keleş, 2021, s. 68; Yahyagil, 1998, s. 105).

2. Hak ve Kent Hakkının Tanımı

Hak kavramı, insanın iç dünyasında kök salan doğal bir olgu olarak belirlemektedir. Hak şeklinde adlandırılan bu kavram, kişiliğin ve düşüncenin olgunlaşmasıyla bireyin kimliğiyle bütünleşmiş bir nitelik kazanmaktadır. Adı geçen kavramın anlam ve değer kazanabilmesi ise ancak hak bilincinin güçlenmesiyle mümkün olmaktadır. Toplumsal yaşamda özellikle hukuk sisteminde, haklar ile borç ve yükümlülükler arasında oldukça hassas bir karşılıklı ilişki olduğu görülmektedir (Emini, 2004, s. 203). Bahsi geçen kavram yalnızca özel hukuk ya da bireyler için değil; kamu hukuku, topluluklar, toplumlar ve uluslararası ilişkiler açısından da geçerlidir. Bununla birlikte günümüzde hak kavramının özü, yapısı ve temeli hakkında da halen tartışmalar mevcuttur.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda hak, insan düşüncesinde biçimlenen ve bilinç düzeyinde erişilen bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin hukuk sistemi tarafından tanınan ve korunan çıkarlarını ifade etmektedir. Adı geçen kavram, bir yandan kişiye talepte bulunma imkanı tanırken diğer yandan bu hakkın kullanılmasını engellememe yükümlülüğünü getirmektedir

(Gözler, 2012, s. 396; Sadıç, 2023, s. 374; Çüçen, 2011, s. 44). Özetle bahsi geçen kavram bireylere hukuk düzenince verilen bir yetki olarak tanımlanmakta ve hukukun temelini oluşturarak doğru toplumsal ilişkileri ve ideal olanı belirleyen ahlaki bir ilke olarak görülmektedir (Gökpinar, 2015, s. 21; Aybay, 2015, s. 3; Özcan, 2023, s. 4). Hak kavramı, ahlaki haklar ve hukuki haklar olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Ahlaki haklar, insan hakları ve doğal haklar gibi insanın doğasından kaynaklanan hakları kapsamaktadır. Doğal ya da insan hakları, insan olma temelinden gelmekte; herhangi bir duruma veya özel bir şarta bağlı olmaksızın evrensel nitelik taşımaktadır. Hukuki haklar ise, geçerli hukuk kurallarınca tanınıp uygulanarak anlam kazanmaktadır (Akarçay, 2025, s. 9; Yücel, 2010, s. 337-338; Kapani, 1993, s. 30).

İnsan hakları, ahlaki hakların bir parçası olarak modernitenin bir ürünü şeklinde ortaya çıkmış; toplum sözleşmesi teorisi ve doğal haklar görüşü ile biçimlenmiştir. Özellikle 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve II. Dünya Savaşı sonrası, savaş sırasında ve öncesinde yaşanan insanlık suçlarına bir tepki olarak gündeme gelmiş ve zamanla milletlerarası alanda önemli bir yer edinmiştir (Birinci, 2017, s. 52; Kapani, 1993, s. 62; Akarçay, 2025, s. 9-12). Dolayısıyla bu haklar, hem devletlerin iç hukukunda hem de uluslararası ilişkilerde güçlü bir referans noktası oluşturmıştır.

İnsan hakları konusunda birçok düzenlemenin ortaya çıkması ve bu düzenlemelerin içeriklerinin giderek artması ve çeşitlenmesiyle bu hakların farklı açılardan sınıflandırılması ihtiyacı doğmuştur. Genel olarak adı geçen haklar, özellikleri ve tarihsel gelişim sürecine göre Uluslararası İnsan Hakları Enstitüsü'nde hukukçu olan Karel Vasak tarafından 1979'da yapılan sınıflandırma çerçevesinde üç aşamada ele alınmıştır. Bu aşamalar, Vasak'ın teorik çalışmalarıyla "birincil kuşak (medeni ve siyasal) haklar", "ikincil kuşak (sosyal ve ekonomik) haklar" ve "üçüncül kuşak (kolektif) haklar" biçiminde sınıflandırılmıştır (Gözler, 2025, s. 156-158; Turhan, 2013, s. 359).

Yukarıda yapılan sınıflandırma bağlamında birincil kuşak (medeni ve siyasal) haklar, burjuvazinin aristokrasiye karşı yükselişiyle gerçekleşen Fransız Devrimi'nin İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile ortaya çıkan, yaşam, adil yargılanma, mülkiyet, evlenme hakları ile işkence ve kölelik yasağı gibi bireyi devlete karşı koruma işlevi taşıyan ve zamanla kurumsallaşan klasik hak ve özgürlükleri kapsamıştır (Yücel, 2010, s. 344; Turhan, 2013, s. 369). Sağlık, eğitim, grev, sosyal güvenlik ve sendikal haklar benzeri ikincil kuşak (sosyal ve ekonomik) hakların ise 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de başlayarak Batı Avrupa'da etkisini gösteren Sanayi Devrimi'nin, toplumsal yapıda yarattığı dönüşümle birlikte ortaya çıkan pek çok eşitsizlik ve çelişkiye karşı verilen yeni haklar mücadelesi neticesinde temelleri atılmıştır (Kapani, 1993, s. 53; Gözler, 2025, s. 157; Gökpinar, 2015, s. 55-56). Son olarak üçüncül kuşak (kolektif) haklar da 20. yüzyılın ortalarından itibaren toplumsal ve uluslararası dengesizlikler, çatışmalar, barış ve savaş arasındaki gerilim, silahlanma sistemleri ve küresel çıkar-sömürü düzeni gibi yeni sorunların etkisiyle, evrensel değerlere dayanan ve tüm bireylerin ihtiyaçlarına önem verme amacı güden bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Bu haklar, birincil ve ikincil kuşak haklarla bütünsellik sağlayıcı bir fonksiyon niteliğine sahip olmuş ve adı geçen hakların içeriğini çevre, barış, gelişme gibi modern haklar teşkil etmiştir (Kaboğlu, 1997, s. 20-22; Sur, 1993, s. 43-44; Hekimoğlu, 2003, s. 88-89; Çakır, 2020, s. 163).

Üçüncül kuşak (kolektif) hakları diğer haklardan ayıran en temel özellik, bunların hayata geçmesi için toplumdaki bireylerin ortak çabasını gerektirmesidir. Bu hakların, toplumun tüm üyeleri tarafından benimsenip uygulanması ve onların yaşamında kendiliğinden yer alması zorunludur. Kent hakkı da adı geçen haklar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte kent hakkının tanımı üzerine farklı görüşler mevcuttur. Bazı düşüncelere göre kent hakkı, politik bir alan olarak değerlendirilmekte ve ulusal haklarla yakın ilişkili bir özellik arz etmektedir. Diğer bir yaklaşıma göre ise kamusal alanların kullanımını, planlanmasını ve sınırlandırılmasını bir arada ifade eden bir haktır. Başka bir tanımlama doğrultusunda kentsel politikaların belirlenmesine yönelik özerk

bir hak olarak ele alınmaktadır (Attoh, 2011, s. 675; Harvey, 2016, s. 32; Özdemir Metlioğlu, 2021, s. 2733).

Kent hakkı üçüncül kuşak (kolektif) haklar arasında yer alsa da, kent hakkının bahsi geçen hakların bir unsuru mu yoksa çevre hakkının bir uzantısı mı olduğu konusu tartışmaya açıktır. Tekeli'ye göre, kent hakkını insan hakları çerçevesinde ele almanın iki yolu bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, kent hakkını üç kuşak insan haklarının ilkeleri doğrultusunda yerleşme bağlamında yorumlayarak somut hale getirmektir. Bu yola göre örneğin, kentte temiz su temin edilmesi yaşam hakkının yani birincil kuşak (medeni ve siyasal) hakların bir parçası olarak görülebilenken, kentte yaşayanlara yeterli konut imkanı sunulması ikincil kuşak (sosyal ve ekonomik) haklar arasında yer alabilmektedir. İkinci bir perspektife göre kent hakkı, kolektif haklar içinde yeni bir kategori olarak ele alınmalıdır. Bazı yaklaşımlar ise kent hakkını, çevre hakkının tamamlayıcı bir parçası olarak değerlendirmektedir. Ancak bu bakış açısının kent hakkını sınırlandırabileceği de belirtilmektedir. Çevre sorunlarının büyük ölçüde kent ve sanayi kaynaklı olmasına rağmen kentlerin sorunları sadece çevresel meselelerle sınırlı kalmamaktadır (Tekeli, 2011, s. 157-187; Akkoyunlu Ertan, 1997, s. 38, Karasu, 2008, s. 39; Gönüllü, 2014, s. 34).

Fransız sosyoloji uzmanı Henri Lefebvre 1968'de kent hakkını literatüre kazandıran araştırmacı olmuştur. Lefebvre, kenti anlama süreci boyunca şehirlerin her yerde gerilemekte olduğunu gözlemlemiştir. Ona göre kentin kullanım değerine dayanması gerekirken sanayileşme ile birlikte metanın yaygınlaşması ve buna göre şekillenen yaşamlar, şehrin yıkımına sebep olmuştur (Lefebvre, 1991, s. 31-32; Purcell, 2002, s. 101-103; Lefebvre, 2014, s. 13; Özdemir Metlioğlu, 2021, s. 2734-2738). Bu bağlamda, kenti anlama sürecinde sanayi toplumu nihai bir aşama değil, kent yaşamını hazırlayan bir evre niteliğindedir ve söz konusu toplum, kentsel toplumun etkisi altına girmektedir.

Henri Lefebvre, kentsel dinamikleri ele alarak kent hakkını yukarıda açıklanan çerçevede incelemektedir. Bu hak, kentsel toplumsallıkla ilişkili olup kenti yeniden dönüştürme ve yaratma hakkını içermektedir. Adı geçen hak, kentte yaşayanların gereksinimlerine göre kentin toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi anlamına gelmekte ve onların kişiliklerini çok yönlü geliştirmelerinin yanında oturma, çalışma, dinlenme ve dolaşma gibi faaliyetlerini sürdürebilmelerini sağlayan bir kentsel yaşam ihtiyacından doğmaktadır (Mutlu, Reyhan ve Doğan, 2016, s. 51-52; Purcell, 2002, s. 102; Güler, 2011, s. 52; Dinçer, 2016, s. 79; Sadıç, 2023, s. 377). Bunun yanı sıra bahsi geçen hakka dair önemli açıklamalar, çağdaş eleştirel kent teorisyenlerinden David Harvey tarafından da yapılmaktadır. Harvey'e göre kent hakkı, bireysel değil, kolektif bir haktır ve kenti değiştirirken kendimizi de dönüştürme hakkını kapsamaktadır (Harvey, 2008, <https://newleftreview.org/>, E.T.: 09.11.2024; Önköl ve Sümer, 2013, s. 102-103).

Kent hakkı, radikal ve yenilikçi olmak üzere iki farklı perspektiften değerlendirilmektedir. Radikal perspektif, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte hız kazanan kentleşmenin neticelerini inceleyerek kent-kapitalizm ilişkisini analiz eden neo-Marksist bilim insanlarının görüşlerine dayanmaktadır. Bu bakış açısına göre kentsel alanlar yalnızca yoğun tüketim odakları değil aynı zamanda büyük ekonomik güce sahip küresel rant alanları haline gelmektedir. Adı geçen perspektif, kentleşmenin kendiliğinden bir süreç olmadığına ve bunun siyasal ve ekonomik değişimlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yenilikçi perspektifte ise bu hak, Avrupa kültürüyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir (Mutlu, Reyhan ve Doğan, 2016, s. 51).

Sonuç olarak temel insan haklarının, farklı faktörlerin etkisi altında çeşitli dönemlerde başkaca boyutlarda evrildiği görülmektedir. Bu hakların, bireyin içinde bulunduğu çevreden ayrı bir biçimde algılanmasının söz konusu olmadığı düşünülmektedir. Tıpkı kentler gibi, yaşam alanları da adı geçen hakların önemli bir tamamlayıcısı konumundadır. Dolayısıyla kent hakkı kavramı da,

kentlerin ve kentte yaşayan bireylerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi gelişimlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

3. Kent Hakkının Tarihsel Gelişimi

Kent hakkının tarihsel kökenleri ve gelişimi yerel hareketler seviyesinde, insan haklarının gelişim sürecine paralel olarak bölgesel sözleşmeler, toplantılar, milletlerarası antlaşmalar ve konferanslar aracılığıyla şekillenmiştir. Bu gelişmeler, öncelikle kentin işlevinin sorgulanmasını gündeme getirmiş ve ardından kent sakinlerinin hak ve sorumluluklarını ortaya koyan bir yapıya dönüşmüştür. Söz konusu süreçte kent hakkı çeşitlenmiş; insan haklarına eklenen, bütüncül, birbirine bağlı ve koşulsuz bir hak olarak önem kazanmıştır (Akkoyunlu Ertan, 2008a, s. 134; Öndül, 2008, <https://www.ihd.org.tr/>, E.T.: 09.11.2024). Dolayısıyla bu hakkın kurumsallaşması konusunda kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır.

Kent hakkının kökenleri, özerk yönetim deneyimlerinin ilk ve önemli örneklerinden birini teşkil eden 1871 tarihli Paris Komünü'ne kadar dayanmaktadır. Bu Komün'ün adı geçen hakkın kavranmasına da katkıları bulunmaktadır. Paris Komünü, Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından yaşam koşulları ağırlaşan Fransız işçi sınıfı ve müttefiklerinin başkaldırısı sonucunda doğmuştur (Budak, 2018, s. 143-144). Bu sürecin arkasında yatan nedenler, 1789 tarihli Fransız Devrimi ile genişleyen insan haklarının ilerleyen dönemlerde ihlal edilmesidir. Söz konusu ihlallere tepki olarak insanlar, özellikle 1830-1850 yılları arasında devrimci hareketler başlatmıştır. 1848'de Fransa'da yaşanan hak ihlalleri sonrasında Paris'in yeniden biçimlendirilmesine gereksinim duyulmuş ve mimar Haussmann'ın tasarımlarıyla kent yeniden şekillendirilmiştir. Bu zaman diliminde yeni bir yaşam tarzı, kent kimliği ve altyapı değişimlerini kapsayan bir dönüşüm gerçekleşmiş; Paris büyük mağazalar, moda sektörü, kafeler ve sergilerle birlikte tüketim, turizm ve eğlencenin merkezi haline gelmiştir (Şakacı, 2009, s. 245).

Haussmann Planı kapsamında kent merkezindeki düşük gelirli nüfus kent dışına itilmiş, onların boşalttığı alanlar ise burjuvazinin gereksinimlerine yönelik yapılarla doldurulmuştur. Bu dönüşüm sonucunda önceden bağlantılı olan kamusal ve özel bölgeler birbirinden ayrılarak zıt özellikler kazanmıştır. Söz konusu karşıtlık, ilk kez Paris Komünü döneminde belirginleşmiş ve kentsel-toplumsal hareketlerin doğuşuna zemin hazırlamıştır. 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'nın yol açtığı olumsuz şartlar, Paris Komünü'nün oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Komün, özellikle kırdan kente göçle hızla artan kira fiyatları sonucu yaşanan konut krizine çözüm getirmeyi hedeflemiştir. 19 Nisan 1871 tarihli bildiride ise belediye özerkliğinin yanı sıra bireysel özgürlük, düşünce ve vicdan hürriyeti, çalışma hakkının teminat altına alınması, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı ve kentin savunması için örgütlenme talepleri yer almıştır (Güler, 2011, s. 58-59; Özbek, 2002, s. 199). Bu şekilde Paris Komünü, kent hakkı çerçevesinde ifade edilen taleplerin süreç içerisinde evrensel bir kimlik kazanmasına öncülük etmiştir.

Kent hakkının gelişim süreci, felsefi temelleri Paris Komünü'nün yerel deneyiminde şekillenen ve insan hakları mücadelesiyle ivme kazanan bir yapıya sahip olmuştur. Ancak bu hakkın asıl gelişimi, bölgesel sözleşmeler ve toplantılar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte dünya savaşları sonrasında kurulan milletlerarası hukuk sisteminde ülkelerin bir arada hareket etmesinin önemi artmış, çevre konusu başta olmak üzere kolektif haklar küresel ölçekte tartışılır hale gelmiştir (Saatci, 2021, s. 138). Söz konusu gelişmeler neticesinde de kolektif haklar, çeşitli milletlerarası antlaşmalarla devletler için bağlayıcı nitelik kazanmış ve günümüze kadar önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

Kent hakkının tam olarak neyi ifade ettiği, hangi unsurları kapsayıp hangilerini dışarıda bıraktığı konusunda doğrudan bir milletlerarası hukuki belge bulunmamaktadır. Fakat 17-19 Mart 1992 tarihlerinde Avrupa Konseyi tarafından onaylanan Avrupa Kentsel Şartı, bu alanda atılan en belirgin adım olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda ayrıntılı bir biçimde görüleceği üzere bu hukuki belge, kentsel sorunlara insan hakları bakış açısıyla yaklaşılmasını sağlamış; kent hakkının

kurumsallaşması adına bir başlangıç noktası niteliğine sahip olmuştur. Bununla birlikte Konsey, 27-29 Mayıs 2008 tarihlerinde Avrupa Kentsel Şartı-II'yi de ilan ederek kent hakkına yönelik kayda değer hukuksal düzenlemeler getirmiştir (Güler, 2011, s. 61; Tekeli, 2002, s. 15).

Kent hakkı kavramsal olarak ilk kez 1968'de kullanılmış olsa da, uygulamada kökenleri 1871'deki Paris Komünü'ne kadar uzanmıştır (Dinçer, 2016, s. 78; Saatci, 2021, s. 138). Hem pratik deneyimler hem de düşünsel ilerlemeler bu hakkın biçimlenmesine katkıda bulunmuş; böylece reformist bir niteliğe sahip olan adı geçen hak, birçok milletlerarası ve bölgesel hukuki belgeye konu olmuştur. Söz konusu süreçlerin sonucunda da bahsi geçen hak, birtakım felsefi esaslar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu esaslar doğrultusunda kent hakkı, insan hakları kapsamına giren bir hak olarak adil ve sivil bir sosyal hayatın inşasını hedeflemiş ve toplumsal çeşitliliklerin ayırım gözetmeden ilişkilerini sürdürebilmesini ön planda tutmuştur. Aynı zamanda kent sakinlerinin kenti dönüştürme talep ve kuvvetini de içermiştir. Ayrıca bu hak, yalnızca hizmet gibi sınırlı bir alanla kalmayıp; çevresel, dini, kültürel, etik ve sosyal unsurlar benzeri kenti geçmişten bugüne insanlar için çekici kılan birçok özelliği de içeriğinde barındırmış ve sürdürülebilir kentlerin oluşumunu teşvik eden bir yaklaşımı benimseyerek sanayi sonrası gelişen toplumların sonucunu teşkil eden birey felsefesini de karakterinde taşımıştır (Mutlu, Reyhan ve Doğan, 2016, s. 100; Sadri, 2013, s. 83).

4. Kent Hakkının İçeriği

Kent hakkı oldukça geniş bir içeriğe sahiptir. Bu doğrultuda adı geçen hak, kent sakinlerinin sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamak amacıyla bu durumu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek tüm unsurları içeriğinde barındırmaktadır. Bunun yanı sıra bahsi geçen hakkın kapsamının oluşturulmasında kentsel politikaların, yerel ve bölgesel yönetimlerin kurumsal ve demokratik yapılarının rolü büyük önem taşımaktadır. Ayrıca yerel hizmetlerin daha verimli hale getirilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatların oluşturulması, yerel topluluk bağlarının ve dayanışma duygusunun güçlendirilmesi de kent hakkının içeriğini teşkil etmektedir (Saatci, 2021, s. 146; Karasu, 2008, s. 40-41).

Yukarıda izah edilen açıklamalar bağlamında hukuki açıdan kent hakkı, bireylerin insan haklarına saygılı, refahlarını artıran ve kişisel gelişimlerini destekleyen bir kentsel ortamda yaşama hakkını kapsamaktadır. Bu çerçevede adı geçen hak; suçtan ve saldırılardan korunmuş, ekolojik dengeye duyarlı bir çevrede bulunma, ekonomik ve toplumsal girişimleri geliştirebilecek altyapıya erişme, mal ve hizmet çeşitliliği arasından seçim yapma, istihdam ve ekonomik kalkınmadan adil pay alma, çoğulcu ve çok kültürlü bir kent modelini deneyimleme özgürlüklerini içermektedir. Bununla birlikte bu hak bireylerin anlam ve kimlik yükleyebileceği, tarihi mirası korunan, uyumlu mimariyle zenginleşmiş bir kentte yaşama, spor, eğlence ve sosyal etkileşim fırsatlarına ulaşma ve demokratik yönetime katılım ile yönetim üzerinde denetim hakkını da kapsamına almaktadır (Tekeli, 2011, s. 188-189; Karasu, 2008, s. 39). Dolayısıyla söz konusu içeriği itibarıyla kent hakkının hukuksal anlamda çok boyutlu bir alanı içerisinde barındırdığı söylenebilir. Bu alan doğrultusunda da bahsi geçen hakkın kapsamının oluşmasında kent kültürü, kentsel hayat kalitesi ve kentsel katılım kavramlarının etkisi özel bir önem arz etmektedir.

Kent kültürü kavramı, belirli bir yerleşim alanında yaşayan toplulukların ekonomik, siyasi ve ideolojik alanlardaki birlikte yaşam pratiklerinin zamanla birikerek oluşmuş bütünlüğü olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda adı geçen kavram ile kent hakkı arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Ayrıca bu kavram ve kent hakkı bir yandan birbirinin nedenini, diğer yandan da sonucunu teşkil etmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen kavram, iki temel boyutu içermektedir. Birinci boyut, kent sakinlerinin özgürlüklerini koruyarak huzur ve barış içinde bir arada yaşayabilmesini ifade etmektedir. İkinci boyut ise kentte yaşayan bireylerin, kentin sunduğu olanaklardan yararlanması ve kentin korunmasında dayanışma içinde sorumluluk almasını

kapsamaktadır (Mutlu, 2020, s. 21; Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009, s. 22). Bu bağlamda kent kültürünün şekillenmesi, kent hakkının hak ve sorumluluk yönleriyle tanınması ve kentte yaşayan bireyler tarafından benimsenmesiyle mümkün olmaktadır.

Kentsel hayat kalitesi, kent hakkının kapsamını şekillendiren diğer bir kavramdır. Bu kavram, toplumun tüm bireyleri için sosyal ve mekansal eşitliği, erişim kolaylığını, yerel değerleri, aktif katılımı esas alan ve stratejik planlamaların temelini oluşturan bir niteliğe sahiptir. Adı geçen kavram, özellikle çevre ve mekan boyutunda kentsel alanların niteliğine vurgu yaparken; kent hakkının sağlanması, kentsel hizmetlerin adil ve ulaşılabilir olması ve kişilerin memnuniyetine dayalı bir ilişki ağı oluşturulması hususlarını içermektedir. Bunun yanı sıra bahsi geçen kavram, kentte yaşayan herkesin hiçbir ayırım yapılmaksızın kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan eşit, dengeli ve gereksinimlerine uygun şekilde faydalanma hakkını da ifade etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 1; Geray, 1998, s. 327; Koçak, 2009, s. 143). Bu açıdan bakıldığında, kent hakkı ve kentsel hayat kalitesi birbirini tamamlayan kavramlar olarak ideal kentlerin inşasında vazgeçilmez birer unsur haline gelmektedir.

Kent hakkının içeriğini teşkil eden kavramlardan biri de kentsel katılımdır. Bu kavram, kent sakinlerinin yerel yönetimle ilgili politika, uygulama, eylem ve süreçlere doğrudan veya dolaylı olarak dahil olabilmesi, görüş ve önerilerini dile getirerek hem kendi hem de kent topluluğunun menfaatlerini savunabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda adı geçen kavram, söz konusu katılımı destekleyen hukuki düzenlemeler ve mekanizmaların varlığını da kapsamaktadır. Bahsi geçen kavram çerçevesinde; yerel yönetimlerde karar alma süreçlerine katılımı artırmak, bu doğrultuda yenilikçi yöntemler geliştirmek ve yerel ihtiyaçların karşılanması amacıyla meclisler, referandumlar, seçimler ile bilgi ve paylaşım platformlarını etkin bir şekilde kullanmak, kent hakkının hayata geçirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Saatci, 2021, s. 148; Mutlu, 2020, s. 37; Bozkurt, 2014, s. 231). Görüldüğü üzere kent kültürü, kentsel hayat kalitesi ve kentsel katılım kavramları kent hakkının içeriğinin meydana gelmesinde bütünleyici bir işleve sahiptir. Bununla birlikte söz konusu kavramlar adı geçen hakkın temini ve hukuksal zemininin oluşması bakımından da zorunluluk arz etmektedir.

5. Kent Hakkının Bazı Önemli Ulusalüstü Milletlerarası ve Bölgesel Hukuki Belgelerdeki Yeri

Ulusalüstü hukuki belgeler, zamanla ideolojilerden bağımsız bir kimlik kazanan ve giderek bir ideolojik model olarak şekillenen insan haklarının, hukuksal yönünü yansıtan metinlerdir. Bu hukuki belgeler, tarihsel gelişimi boyunca farklı sosyo-ekonomik kökenlere dayanan çeşitli kültürel çevrelerde gelişmiş ve bugün söz konusu kültürel dokuların ötesine geçerek onları kapsayan yeni bir konuma ulaşmış, böylece özel bir önem kazanmıştır (Gemalmaz, 1990, s. 157). Kent hakkı da modern dönemde adı geçen hukuki belgelerde doğrudan ya da dolaylı bir biçimde yer almış; ancak bu hakka yönelik hukuki gelişmelerde daha çok milletlerarası ve bölgesel ölçekte kabul edilen toplantı ve sözleşme gibi hukuksal metinlerin önemli bir etkisi söz konusu olmuştur. Bu hukuksal gelişmelerin çoğunluğu yalnızca geleneksel antlaşmalarla değil aynı zamanda yasal bağlayıcılığı olmayan bildirgeler, öneriler ve eylem planları gibi farklı milletlerarası ve bölgesel hukuki metinler aracılığıyla da sürdürülmüştür (Türkiye Barolar Birliği, 2014, s. 14-15; Korkut ve Öner, 2021, s. 912-913).

Kentlerin gelişimi ile insan haklarının hayata geçirilmesi arasındaki güçlü bağa işaret eden tarihsel yaklaşımlar, milletlerarası hukuki belgelerde geniş yer bulmaktadır. Bununla birlikte kent yönetimleri ve kent hakkı konularını doğrudan işleyen, kapsam ve ilkelerini net bir şekilde tanımlayan, somut ve devletleri bağlayıcı nitelikte bir milletlerarası hukuk metni mevcut değildir. Yine de uluslararası kamuoyunun ahlaki değerler olarak benimsediği bazı hukuksal belgelerde kent hakkına ve yerel yönetimlere dolaylı atıflar yapılmaktadır (Karasu, 2008, s. 41; Korkut ve Öner, 2021, s. 922). Ayrıca çeşitli milletlerarası toplantı ve sözleşmelerden kent ve kent hakkına

ilişkin hükümler de elde edilebilmektedir. Bu çerçevede, 1933 yılında Atina’da gerçekleştirilen Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi ve bunun sonucunda imzalanan Atina Antlaşması, bu alandaki ilk örneklerden biri olarak dikkat çekmektedir. Antlaşma, kent ile kent hakkının işlevlerini öne çıkarırken birey ve kentsel çevreye insancıl bir perspektiften yaklaşmaktadır (Akkoyunlu Ertan, 2008b, s. 4; Tuğaç, 2018, s. 42; Mutlu, 2002, s. 36-37).

Yukarıda belirtilen hususlar doğrultusunda Atina Antlaşması, kent hakkının bir yansıması olan konut hakkı kavramını ilk defa gündeme getirmektedir. Bu kapsamda Antlaşma, hukuki açıdan kentsel alanda temel birtakım esasları öne çıkarmaktadır. Antlaşma içeriğinde bahsi geçen esaslar, insanlara sağlık standartlarına uygun konutlar temin etmek, yani doğanın üç temel gerekliliği olan mekân, temiz hava ve güneşi bolca sunan alanlar oluşturmak; iş yerlerini, çalışmayı bir zorunluluktan ziyade doğal bir insan etkinliği haline getirecek biçimde düzenlemek; boş zamanların daha verimli ve yararlı geçirilmesi için gerekli tesislerin yapılmasını sağlamak ve bu işlevleri birbirine bağlayan bir ulaşım ağı kurmak şeklinde ifade edilmektedir (Corbusier, 2009, s. 88; Tuğaç, 2018, s. 42; Olgun, 2010, s. 102; Akkoyunlu Ertan, 1997, s. 39-40). Bu nedenle kent hakkının dolaylı da olsa Atina Antlaşması’nda hukuki bir bakış açısıyla ve çok boyutlu bir biçimde ele alındığı söylenebilir.

Atina Antlaşması’ndan sonra kent hakkıyla ilgili hukuksal düzenlemelere yer veren bir başka milletlerarası hukuki belge, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ilan edilen 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)’dir. İHEB, devredilemez insan hakları açısından bir dönüm noktası olup, adalet, eşitlik, insan onuru ve dürüstlük ilkelerini esas almaktadır. Burada ifade edildiği üzere insan hakları; bireyin yaşadığı yer, cinsiyet, etnik kimlik, ten rengi, inanç veya anadili fark etmeksizin herkes için geçerli bir nitelik arz etmektedir. Her birey bu haklardan ayırım yapılmaksızın yararlanma olanağına sahip olmaktadır (Mutlu, 2002, s. 36; Akarçay, 2025, s. 9-12; Tuğaç, 2018, s. 42). Dolayısıyla adı geçen hakların varlığı, devletlere bireylerin ve toplulukların temel özgürlüklerini koruma sorumluluğu yüklemektedir.

Yukarıda izah edilen açıklamalar bağlamında İHEB, kent hakkı kapsamında insan haklarıyla örüntülü bir biçimde bazı dolaylı hukuksal hükümleri düzenleme altına almaktadır. Bu doğrultuda İHEB’in içeriğinde yer alan eşitlik, kardeşlik, işkenceye karşı duruş, kanunlar karşısında eşit olma, konut dokunulmazlığı gibi hakların yanı sıra, temsilcilerini seçme ve yönetime katılma, eşit söz hakkına sahip olma, dinlenme, eğlenme, boş zaman değerlendirme, sağlık ve eğitim gibi özgürlükler de kent hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra BM bünyesinde imzalanıp 1976’da yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nde de kent hayatındaki şartların iyileştirilmesi amacıyla kent hakkına temel oluşturabilecek ikincil kuşak (sosyal ve ekonomik) haklara yer verilmiştir (Korkut ve Öner, 2021, s. 927; Mutlu, 2002, s. 36; Akkoyunlu Ertan, 2008b, s. 4; Tuğaç, 2018, s. 42-43; Brown ve Kristiansen, 2009, s. 13).

Milletlerarası hukuki belgeler içerisinde yer alan uluslararası toplantılar ve çevre sözleşmeleri, kent hakkının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu alandaki ilk adımlardan biri, 1972’de gerçekleştirilen BM İnsan ve Çevre Konferansı olmuştur. Adı geçen Konferans’ta kent hakkını dolaylı yünden ele alan kalkınma, gelişme ve çevre koruma kavramları ilk kez küresel bir sorun olarak birlikte ele alınmış ve dünyanın geleceği bu perspektiften tartışılmaya başlanmıştır (Akkoyunlu Ertan, 1997, s. 42-44; Türkiye Barolar Birliği, 2014, s. 8; Mutlu, 2002, s. 37). Bahsi geçen Konferans’ın sonunda yayımlanan Stockholm Bildirisi’nin ilk maddesinde insanların saygın bir çevrede yaşamaya hakkı olduğu vurgulanmış ve bu maddede “İnsan, onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye imkan tanıyan kaliteli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları temel hakkına sahiptir ve çevreyi şimdiki ve gelecek nesiller için korumak ve iyileştirmek için ciddi sorumluluk taşımaktadır.” şeklinde belirtilmiştir (Korkut ve Öner, 2021, s. 927; Mutlu, 2002, s. 37; Türkiye Barolar Birliği, 2014, s. 67; Pallemmaerts, 1997, s. 614). Bu bağlamda söz konusu

hukuki düzenleme, kent hakkının aynı zamanda sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını da kapsadığını göstermektedir. Zira temiz ve nitelikli bir çevrede yaşamanın, adı geçen hakkın vazgeçilmez unsurlarından biri olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda bireyler, ekolojik bileşenleriyle uyumlu, temiz ve düzenli bir çevrede yaşadıklarında haklarının farkına daha çok varabilmekte ve bu bilinçle hareket edebilmektedir. Dolayısıyla kent hakkının sağlanabilmesi için sağlıklı bir çevrenin temel bir gereklilik mahiyetinde olduğu değerlendirilmektedir.

1972 yılında düzenlenen BM İnsan ve Çevre Konferansı'nda ortaya konulan öngörüler, 1976'da Kanada'nın Vancouver şehrinde gerçekleştirilen BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat I) ile kent hakkı çerçevesinde konut, yerleşim ve kentleşme sorunları düzeyinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Habitat I Konferansı'nda herkes için konut sağlanması ve sürdürülebilir insan yerleşimlerinin oluşturulması hedefiyle çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Tuğaç, 2018, s. 43). Söz konusu Konferans'tan yirmi yıl sonra yani 1996'da bu defa İstanbul'da BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) düzenlenmiştir. Habitat II Konferansı da kent hakkı açısından özel bir önem arz etmiştir. Zira Habitat II'de Habitat I'de olduğu gibi, adı geçen hakkın yansımaları olan konut özgürlüğü, kent hayatının kalitesini geliştirme ve yerleşim hakkına yönelik çözümlerin üretilmesi amaçlanmıştır. Fakat Habitat II'de bu kez konut ve yerleşim politikalarında devletin rolünden ziyade sivil toplum kuruluşları ön plana alınmıştır (Mutlu, 2002, s. 37; Karakuzulu, 2011, s. 399; Akkoyunlu Ertan, 1997, s. 42-44; Mutlu, Reyhan ve Doğan, 2016, s. 100). Bununla birlikte en son yapılan BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat III) ise 2016'da Ekvador'un Kito şehrinde organize edilmiştir. Habitat III Konferansı'nda da, kentleşmenin büyümenin temel bir kaynağı olduğu ve sosyal entegrasyon ile eşitliği destekleyen bir araç olarak değerlendirildiğinin vurgulanması, kent hakkı kavramıyla ilişkilendirilmiştir (Tuğaç, 2018, s. 47-48; Korkut ve Öner, 2021, s. 932).

Netice itibariyle yukarıda bahsi geçen milletlerarası hukuki belgelerle 20. yüzyıl, kent hakkının gelişimi ve önem kazanması bakımından özellikle 1987 tarihli Brundtland Raporu ile sürdürülebilir kalkınma kavramının küresel düzeyde öne çıktığı bir dönem olmuştur. Bunun yanı sıra 1992'de Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nin bir ürünü olan Gündem 21'ler, ekolojik dengenin korunmasında herkesin daimi bir sorumluluğa sahip olduğu ilkesini ve sürdürülebilir kalkınma prensiplerini esas almıştır (Mutlu, 2002, s. 37). 21. yüzyılda uluslararası ölçekte gerçekleştirilen konferanslar ve zirveler neticesinde kabul edilen diğer milletlerarası hukuksal belgeler ise kent hakkı konusunda daha somut talepleri gündeme getirmeye başlamıştır.

Milletlerarası hukuki belgelerde yukarıda izah olunduğu üzere kent hakkına diğer insan hakları ile birlikte doğrudan ya da dolaylı olarak değinilmiştir. Ancak adı geçen hakkın hukuksal açıdan gelişmesi ve önem kazanması, özellikle Avrupa'da kabul edilen bölgesel hukuki belgeler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda 1950'de Avrupa Konseyi tarafından ilan edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1962'deki Avrupa Sosyal Şartı, 1985'te kabul edilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, 1990'daki Avrupa Güvenliği Konferansı ve ardından imzalanan Paris Şartı gibi bazı bölgesel hukuksal belgeler doğrudan ya da dolaylı bir biçimde kent hakkını ele almıştır (Saatci, 2021, s. 141). Ancak bu belgelerden ayrıksı olarak adı geçen hakkı doğrudan ele almayı amaçlayan ve bahsi geçen hakkın kapsamlı bir şekilde gelişimini sağlayan en önemli bölgesel hukuki belge ise Avrupa Kentsel Şartı olmuş ve bu Şart, 1992'de Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa Konseyi tarafından ilan edilmiştir (Akkoyunlu Ertan, 2008b, s. 4; Karasu, 2008, s. 43; Pektaş ve Akın, 2010, s. 27). Bu bağlamda Avrupa Kentsel Şartı, Avrupa Konseyi'nin temel hak ve hürriyetlerin korunmasına yönelik çağrılarına uygun olarak kentsel gelişimin niteliği ve yaşam kalitesiyle yakından bağlantılı bir nitelik arz etmiştir.

Avrupa Kentsel Şartı, Avrupa kıtasında yaşanabilir kentler için standartları tanımlamış ve buna yönelik öneriler içermiştir. Aynı zamanda kent hakkının hukuki açıdan kurumsallaşmasına yönelik de bir başlangıç noktası teşkil etmiştir (Tekeli, 2002, s. 15). Bununla birlikte Şart, Avrupa

Konseyi'nin kentsel politikalardan ilham alarak hazırladığı ve özellikle 1980-1982 yıllarında Kentsel Rönesans İçin Avrupa Kampanyası çerçevesinde geliştirilen birtakım anafikirler etrafında şekillenmiştir. Bu anafikirler; kentsel fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, mevcut konut stokunun geliştirilmesi, kentsel bölgelerde sosyal ve kültürel imkanların oluşturulması ve toplumsal kalkınma ile halkın katılımının teşvik edilmesi biçiminde ifade edilmiştir (Güler, 2011, s. 61; Karasu, 2008, s. 40). Adı geçen Şart ile söz konusu anafikirler kapsamında yürütülen Kampanya, 1982-1986 yılları arasında Avrupa Konseyi'nde yönetimler arası bir kurul tarafından geliştirilen bir kent politikaları programına evrilmiştir. Bu program kapsamında, sonraki gelişmelerin de etkisiyle özellikle 1986'dan itibaren kent hakkının kapsamı daha da genişletilmiştir (Mutlu, 2002, s. 43-44).

Avrupa Kentsel Şartı'nın temel amacı, gelecekteki bir Kentsel Haklar Sözleşmesi için gerekli yapı taşlarını sunmak ve yapılı çevrenin yaşam ve gelişim haklarını güvence altına alacak şekilde yenilenmesini sağlamaktır. Bu Şart, yukarıda da ifade edildiği üzere amacına yönelik net ve üzerinde durulması gereken anafikirler sunan bir yaklaşıma sahiptir. Adı geçen Şart, kentsel gelişimin yönetiminden sorumlu, tanımlanmış yükümlülükleri olan belirgin bir yerel yönetim boyutunu esas almaktadır. Bahsi geçen Şart, kentsel gelişimin niteliksel yönleri ve yaşam kalitesine öncelik verirken aynı zamanda işbirliği ve dayanışma ilkelerini de vurgulamaktadır (Korkut ve Öner, 2021, s. 924-925; Taştekin, 2020, s. 49-50; Tuğaç, 2020, s. 232; Karasu, 2008, s. 43). Bu nedenle Şartın, bireylerin temel kent hakkına sahip olduğu inancıyla kent sakinlerinin çevresel kirlilik, zorlayıcı ve rahatsız edici kentsel şartlardan korunma hakkını teminat altına alırken; yerel toplulukların insana yakışır barınma, sağlık ve kültürel haklarının korunmasını ve geliştirilmesini öngördüğü değerlendirilmektedir.

Dünyanın neredeyse tüm ülkelerinde uygulanabilir, ideal bir kent yönetimi için gerekli yöntemleri, uygulamaları ve politikaları belirlemeyi ve kentlerdeki yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen Avrupa Kentsel Şartı, hukuki açıdan on üç temel ilkeye dayanmaktadır. Şart içeriğinde bu ilkeler; ulaşım ve hareketlilik, kentlerde çevrenin ve doğanın korunması, kentlerin fiziki yapısı, kentsel yapısal miras, konut, güvenlik ve suçun önlenmesi, engelli ve sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bireyler, kentsel alanlarda spor ve boş zaman değerlendirme, kültürel yaşam, kent sağlığı, halk katılımı, kent yönetimi ve planlaması ile ekonomik kalkınma şeklinde ele alınmaktadır (Tuğaç, 2020, s. 235; Güler, 2011, s. 62; Korkut ve Öner, 2021, s. 925).

Yukarıda belirtilen on üç ilkenin yanı sıra Avrupa Kentsel Şartı'nda, kent hakkı bağlamında bireylere tanınması gereken yirmi ayrı temel hak ve hürriyet düzenlenmektedir. Bu hak ve hürriyetler Şart kapsamında; güvenlik, temiz ve sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, ulaşım, sağlık, spor ve boş zaman aktiviteleri, kültürler arası uyum, kaliteli mimari ve fiziksel çevre, işlevsel uyum, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir gelişim, mal ve hizmetlere erişim, doğal kaynaklar ve zenginlikler, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği, finansal yapı ve mekanizmalar ve eşitlik biçiminde ifade edilmektedir (Taştekin, 2020, s. 50-51; Korkut ve Öner, 2021, s. 925; Güler, 2011, s. 61-62; Tuğaç, 2018, s. 45). Dolayısıyla söz konusu tüm ilke ve haklar doğrultusunda Şart'ın, hukuki bakımdan geniş bir kent hakkı çerçevesi sunarak ekolojik denge, fiziksel ve toplumsal altyapı, konut, istihdam, kültürel mirasın korunması, katılım ve bilgi edinme gibi kent hayatının tüm yönlerine dokunmayı hedeflediği söylenebilir.

Sonuç olarak Avrupa Kentsel Şartı'nın, kent hakkını güvence altına alarak toplum için en iyi yaşam koşullarını sağlamayı hedefleyen temel prensipler üzerine inşa edildiği düşünülmektedir. Adı geçen Şart, kentte ikamet eden, çalışan, ticari faaliyetlerde bulunan, ziyaretçi olan, kültürel ve sosyal etkinliklere katılan ve eğitim alan bireylerden aldığı değerle çok sayıda sektörü ve aktiviteyi uyum içinde bütünleştirmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen Şart ile somutlaştırılan kent hakkı, hukuksal açıdan kentte yaşayan herkesin sahip olması gereken bir hak statüsüne ulaşmakta; bu

durum, modern kent yaşam kalitesi ve yaşam standartlarının bir ölçütü olarak değerlendirilmektedir.

Küreselleşme sürecinde yerel ve bölgesel yönetimlerin artan önemi, kent ve kent hakkının daha fazla tartışılan bir konu haline gelmesine yol açmıştır. Avrupa ülkeleri, uluslararası dinamiklere uyum sağlarken aynı zamanda bölgesel düzeyde kentler ve kent hakkı konusundaki birikimlerini gözden geçirerek politika ve uygulamalarını yeniden şekillendirmiştir. Bu kapsamda kentler, çok yönlü analiz ve incelemelere konu olan alanlar olarak öne çıkmıştır. Avrupa Kentsel Şartı'nın ortaya koyduğu ve yukarıda izah edilen temel ilkeler ise günümüze kadar yeniden değerlendirilerek sürekli gelişen ve dinamik bir düzenleme sürecini beraberinde getirmiştir (Saatci, 2021, s. 144-145). Bu gelişmelerden biri de, 2007'de kabul edilen Sürdürülebilir Avrupa Kentleri İçin Leipzig Şartı olmuştur.

Leipzig Şartı kapsamında Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerden, entegre kalkınma politikalarını uygulamaları ve bu doğrultuda bölgesel ile kentsel ölçekte bütünleşmiş kentsel gelişim stratejileri geliştirmeleri istenilmiştir. Bu Şart, kentlerin kalkınması için gereken koşulların eşzamanlı değerlendirilmesini ve ilgili paydaşların ortak inisiyatif oluşturmak üzere bir araya getirilmesini hedeflemiştir. Ayrıca kaliteli kamusal alanların oluşturulması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, altyapı ağlarının modernleştirilmesi ve enerji verimliliğinin artırılması, kent içindeki dezavantajlı mahallelere özel önem verilmesi, fiziksel çevrenin iyileştirilmesine yönelik stratejilerin uygulanması ve etkin, uygun maliyetli kentsel ulaşımın desteklenmesi de adı geçen Şart'ın öngördüğü amaçlar arasında yer almıştır (Zengin, 2023, s. 182; Tuğaç, 2020, s. 244). Bu bağlamda Leipzig Şartı, kent hakkının sağlanması bakımından Avrupa'daki bölgesel hukuki belgeler içerisinde özel bir öneme sahip olmuştur.

Kentsel sorunların zamanla değişim ve gelişim göstermesiyle birlikte 1992'de kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı'nda kent hakkı kapsamında bazı hukuksal düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu gereksinim doğrultusunda 2008 yılında Strazburg'da Avrupa Kentsel Şartı-II ilan edilmiştir. Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto başlığı altında kaleme alınan bu Şart, bir giriş, sonuç bölümü ve temel ilkelerin sıralandığı beş kısımdan meydana gelmiştir. Şart çerçevesinde söz konusu ilkeler; Avrupa Kent Müktesebatı ve Yeni Bir Kentlilik İmkânı, Kent ve Kasaba Halkları Olarak Kentliler, Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar, Uyumlu Kentler ve Kasabalar, Bilgiye Dayalı Kentler ve Kasabalar biçiminde sıralanmıştır (Korkut ve Öner, 2021, s. 925; Güler, 2011, s. 62-63).

Avrupa Kentsel Şartı-II, kentlerin ve kasabaların toplumsal problemlere çözüm bulmalarını sağlayacak ortak ilkeler ve kavramlar bütünü geliştirmeyi; kentsel kalkınmanın temel bileşenlerini belirleyerek Avrupa'daki kentlilere yönelik yeni bir yaşam tarzı ve kent olgusuna farklı bir yaklaşım sunmayı esas almıştır. Yeni kentlilik ve sürdürülebilir kent anlayışlarının ön plana çıktığı bu Şart, kent hakkını hukuki anlamda yeniden onaylamış ve kentte yaşayan bireylerin kendi yaşam alanlarını doğrudan etkileyen kentsel politikaların oluşturulmasında etkin ve vazgeçilmez bir rol üstlenmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Szipak, 2016, s. 368; Korkut ve Öner, 2021, s. 925-927; Razavizadeh ve Azimi Hashemi, 2012, s. 97). Bu şekilde kentler, yalnızca sorunların değil aynı zamanda çözümlerin de merkezi olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte adı geçen Şart, temel kentsel hizmetlerin herkes tarafından özellikle marjinalize edilmiş gruplar için ulaşılabilir olmasını da savunarak kent hakkının güçlendirilmesi ve yaşam kalitesinin artırıldığı kentler inşa edilmesi adına önemli bir talep sunmuştur.

Kent hakkının Avrupa'da gelişmesini ve önem kazanmasını sağlayan bir diğer bölgesel hukuki belge de, 2016 yılında gerçekleştirilen AB Kentsel Gündemi toplantıları ve bu süreçte kabul edilen Amsterdam Paketi olmuştur. Adı geçen Pakt, hukuksal anlamda kent hakkı açısından Habitat III Konferansı ile paralellik oluşturulması, bölgesel uyum süreçleriyle bağlantılarının tasarlanması, kent ve kırsal arasındaki ilişkinin öncelikli hale getirilmesi ve Avrupa Yatırım Bankası'nın rolünün

belirginleştirilmesi gibi başlıca konulara odaklanmıştır. Bu doğrultuda bahsi geçen Pakt ile yeni fonlar ya da bürokratik yapılar oluşturulmadan ve mevcut karar alma süreçlerine müdahale edilmeden, AB ve üye ülkelerin ulusal öncelikleri doğrultusunda yerindelik ve orantılılık ilkelerine sadık kalınarak AB'nin tüm potansiyelini ortaya koyması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu Pakt kapsamında, kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların giderilmesi için daha bütünleşik ve etkili bir yaklaşım benimsemek ve AB mevzuatını daha şehir dostu, etkin ve verimli bir yapıya kavuşturacak sistematik çalışmalar yürütmek temel amaç olarak belirlenmiştir (Saatci, 2021, s. 144-145; Tuğaç, 2020, s. 243).

Avrupa Kentsel Şartı'nın hukuksal yönden kent hakkına dair önemli düzenlemeleri gündeme getirdiği 1992 senesinden sonra 2008'de Avrupa Kentsel Şartı-II ile beraber tamamlanan ilk yenilenmenin ardından 2023'e kadar geçen 15 yıllık süreçte; dijitalleşmenin yaygınlaşması, artan sosyal eşitsizlikler, iklim değişikliğinin hızla şiddetlenen etkileri ve nihayetinde Covid-19 pandemisinin sonuçları, kent yaşamında ve kent hakkının sağlanmasında köklü değişim ve dönüşümlere yol açmıştır (Erbay, Arapgirlioğlu ve Alataş, 2023, s. 25). Bahsi geçen süreç, sürdürülebilir dayanışmanın vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bununla birlikte olumlu bir gelişme olarak özellikle pandemi döneminin başarıyla yönetilmesi ve kent hakkı çerçevesinde daha bağlı bir toplumu inşa etme fırsatının etkili bir şekilde değerlendirilmesi ön plana çıkmıştır.

Yukarıda açıklanan hususlar bağlamında Avrupa Kentsel Şartı'nın ikinci defa revize edilmesi söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda yapılan revizyon çalışmaları neticesinde 2023'te Strazburg'ta Dönüşümler Çağında Kentsel Yaşam adıyla Avrupa Kentsel Şartı-III ilan edilmiştir. Bu Şart, kentsel gelişimle ilgilenen tüm tarafları, uygulamalarını yeniden değerlendirmeye ve insan hakları ile özellikle kent hakkı gibi temel özgürlüklerin korunmasını daha da sağlamlaştırmaya çağıran bir bölgesel hukuki belge niteliğine sahip olmuştur. Adı geçen Şart, hukuksal açıdan daha güçlü ve sürdürülebilir yerel yönetimlerin geliştirilmesini, şehirlerde ve kasabalarda yaşam koşullarının iyileştirilmesini amaçlamış; kentsel toplulukların karşılaştığı temel sorunlara çözüm üretmek ve insan hakları anlamında bireylerin yaşam kalitesini yükseltmek adına bir davet olarak şekillenmiştir (Türkiye Belediyeler Birliği, 2023, <https://www.tbb.gov.tr/>, E.T.: 16.11.2024).

Avrupa Kentsel Şartı-III, insan haklarına dayalı olarak kent hakkını, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü esas alan modern bir kent yaşamı modelini, altı temel ilke çerçevesinde yapılandırmıştır. Bu temel ilkeler Şart kapsamında; demokrasi ve kent halkının katılımı, sosyal haklar ile kültürel ve ekonomik gelişim, sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması ve iklim değişikliği, dürüstlük ve yolsuzluğun önlenmesi, güvenlik ve suçun azaltılması ile dijitalleşme ve yapay zeka kullanımı şeklinde belirtilmiştir (Erbay, Arapgirlioğlu ve Alataş, 2023, s. 25; Türkiye Belediyeler Birliği, 2023, <https://www.tbb.gov.tr/>, E.T.: 16.11.2024). Böylelikle adı geçen Şart, kentlilik, kent toplumu ve kent hakkı kavramlarının, dayanıklı, demokratik, birbirine entegre ve dijitalleşmiş toplumları destekleme öncelikleriyle bağlantılı hale getirilmesinin önemini vurgulamıştır.

Görüleceği üzere, hukuksal açıdan kent hakkıyla ilgili en önemli bölgesel hukuki belge, 1992'de ilan edilen Avrupa Kentsel Şartı olarak öne çıkmaktadır. Bu Şart, geçmişteki birikimlerin somut bir çerçevede ele alındığı ve daha uygulanabilir çözümler sunmayı amaçlayan temel bir belge niteliği taşımaktadır. Sonraki süreçte atılan her yeni adımın, bahsi geçen Şart'ın elde ettiği kazanımları daha da ileri götürdüğü görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Leipzig Şartı (2007), Avrupa Kentsel Şartı-II (2008), Amsterdam Paketi (2016) ve Avrupa Kentsel Şartı-III (2023) gibi hukuksal belgelerin, kent hakkını çeşitli yönleriyle incelediği ve bu hakkın artan önemini ön plana çıkardığı değerlendirilmektedir.

6. Sonuç

Kent hakkı bireylerin ve toplulukların, yaşadıkları kentsel alanlara dair söz sahibi olma, bu alanları dönüştürme ve yeniden yapılandırma haklarını ifade eden bir kavram olarak modern insan hakları söyleminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Henri Lefebvre'nin kuramsal çerçevesinden yola çıkarak ortaya konan bu hak, yalnızca bireysel taleplerin ötesinde kentsel dönüşüm süreçlerinde toplumsal katılımı ve kolektif hakları ön plana çıkarmıştır. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler, adı geçen hakkın yalnızca hukuki bir sorun olmayıp sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve demokratik katılım gibi çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur.

Kent hakkı, tarihsel süreç içerisinde Paris Komünü'nden Avrupa Kentsel Şartı'na, Habitat Konferansları'ndan Avrupa Kentsel Şartı-III'e kadar geniş bir evrim geçirmiştir. Bu süreçte ulusalüstü hukuki belgeler ve bölgesel düzenlemeler, adı geçen hakkın teorik ve hukuksal açıdan yerleşmesine katkıda bulunmuş ve bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen bir hukuki zemin sağlamıştır. Özellikle Avrupa Kentsel Şartı, bu hakkı çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ele alarak bireylerin yalnızca kentte yaşama değil kenti dönüştürme ve demokratik süreçlere katılma haklarını da güvence altına almıştır.

Kent hakkının içeriği itibariyle temel unsurları arasında sağlıklı bir çevrede yaşama, temel hizmetlere erişim, sosyal ve ekonomik fırsat eşitliği, kentsel katılım ve kültürel mirasın korunması yer almaktadır. Bu unsurlar, kentsel sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Ancak söz konusu unsurların hayata geçirilebilmesi, güçlü bir demokratik yönetim anlayışı ve yerel toplulukların aktif katılımını gerektirmektedir. Bahsi geçen katılım, yalnızca bireysel hakların temini değil aynı zamanda toplumun kolektif refahının artırılması için de zorunlu bir nitelik arz etmektedir.

Sonuç olarak kent hakkı, kentleşme sürecindeki modern toplumların karşı karşıya olduğu eşitsizlikler, çevresel sorunlar ve sosyal adalet eksiklikleri karşısında hukuki açıdan önemli bir çözüm önerisi sunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere bu hak, bireylerin yalnızca kentte yaşama değil kent yaşamını şekillendirme ve dönüştürme hakkını da içermektedir. Bununla birlikte adı geçen hak, hukuki bir düzenleme olmanın yanı sıra daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir kentler yaratma çabalarının bir ifadesi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla gelecekte bahsi geçen hakkın daha geniş bir toplumsal kesim tarafından sahiplenilmesinin ve uygulanabilir politikalarla desteklenmesinin, kentlerin yaşanabilirliğini artıracak ve hukuksal yönden daha demokratik bir kentsel düzenin inşasına katkı sağlayacak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akarçay, E. (2025). *Sosyal devlet ilkesi ve 1961 Anayasası* (1. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Akkoyunlu Ertan, K. (1997). Kentli hakları. *Amme İdaresi Dergisi*, 30(3), 31-48.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2008a). Kent hakkı üzerine düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 125-141.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2008b). Kentli hakları ve kente karşı suç bağlamında kentli etiği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 20, 1-22.
- Attoh, K. A. (2011). What kind of right is the right to the city?. *Progress in Human Geography*, 35(5), 669-685.
- Aybay, R. (2015). *İnsan hakları hukuku* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. (2009). Kentleşme şûrası 2009: Kentlilik bilinci, kültür ve eğitim komisyonu raporu. Erişim Adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kitap9.pdf>, (E.T.: 17.11.2024).
- Birinci, G. (2017). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kısa tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 50-81.
- Bozkurt, Y. (2014). Yerel demokrasi aracı olarak Türkiye'de kent konseyleri: Yapı, işleyiş ve sorunlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 229-239.
- Brown, A. ve Kristiansen, A. (2009). Urban policies and the right to the city. Erişim Adresi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000178090>, (E.T.: 10.11.2024).
- Budak, B. (2018). Paris Komünü'ndeki demokrasinin analizi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 140-155.
- Corbusier, L. (2009). *Atina Anlaşması* (A. Yörükân, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır, E. M. (2020). Üçüncü kuşak hak olarak kalkınma hakkının gelişimi ve sorunları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 21(46), 160-177.
- Çüçen, A. K. (2011). *İnsan hakları* (1. Baskı). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Dinçer, Ö. (2016). Sürdürülebilir kentleşme tartışmaları ve kent hakkı. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 73-84.
- Emini, M. E. (2004). Hak kavramı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 203-216.
- Erbay, Y., Arapgirlioğlu, K. ve Alataş, Z. (2023). *Yenilenen Avrupa Kentsel Şartı ve belediyeler* (1. Baskı). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Gemalmaz, M. S. (1990). Ulusalüstü insan hakları hukuku. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 15(18), 155-164.
- Geray, C. (1998). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 70(421), 323-345.
- Gökpinar, M. (2015). Bir kavram olarak insan hakları ve çeşitli açılardan sınıflandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 120, 11-72.
- Gönüllü, G. (2014). Çevresel-kentsel hakların gelişimi: Dünyada ve Türkiye'de kentsel haklar. *İnsan Hakları Yıllığı*, 32, 31-52.
- Gözler, K. (2012). *Hukuka giriş* (9. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2025). *İnsan hakları hukuku* (6. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güler, M. (2011). Kentsel haklar, kapitalizm ve katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 49-71.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. Erişim Adresi: <https://newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city>, (E.T.: 09.11.2024).
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: Şehir hakkından kentsel devrime doğru* (A. D. Temiz, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2016). *Kent deneyimi* (E. Soğancılar, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Hayta, Y. (2016). Kent kültürü ve değişen kent kavramı. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 165-184.
- Hekimoğlu, M. M. (2003). İnsan haklarının tarihsel perspektif içerisindeki gelişimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 73-92.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1997). İnsan hakları. J. Baysal (Ed.), *Çağdaş toplum değerleri* içinde (ss. 13-44) (1. Baskı). İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları 11.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On birinci kalkınma planı (2019-2023): Kentsel yaşam kalitesi özel ihtisas komisyonu raporu* (1. Baskı). Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Kapani, M. (1993). *Kamu hürriyetleri* (7. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karakuzulu, Z. (2011). Sürdürülebilir kentler ve kasabalar, yerel gündem 21 ve Bursa örneği. A. Özçağlar vd. (Ed.), *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 397-406) (1. Baskı). Ankara: Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Karasu, M. A. (2008). Kentli haklarının gelişimi ve hukuki boyutları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 78, 37-52.
- Kaya, Y. (2018). İklim değişikliğine karşı kentsel kırılganlık: İstanbul için bir değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 219-257.
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim terimleri sözlüğü* (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçak, H. (2009). Coğrafi bilgi sistemlerinin kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesine etkileri üzerine bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 141-147.
- Korkut, H. ve Öner, Ş. (2021). Küreselleşme sürecinde kentli haklarının uluslararası metinlere yansımaları. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16(56), 910-942.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Transl.) (1st Edition). Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim* (S. Sezer, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mutlu, A. (2002). Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin kentli hakları bakımından önemi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11(3), 33-58.
- Mutlu, A. (2020). *Kenti anlamak: Kent kültürü sorunu ve politikası* (1. Baskı). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Mutlu, A., Reyhan, H. ve Doğan, H. H. (2016). *Kentleşme* (1. Baskı). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Olgun, H. (2010). Ütopya'dan distopya'ya "Modern şehircilik" ve kritiği. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 96-111.
- Öndül, H. (2008). Kentli haklarının kavramsal temelleri. Erişim Adresi: <https://www.ihd.org.tr/kentlhaklarinin-kavramsal-temeller/>, (E.T.: 09.11.2024).
- Önkal, G. ve Sümer, O. (2013). Kentsel dönüşüm, dönüşen yurttaşlık ve kent hakkı. A. Demirci, İ. Parlak ve N. Değirmenci (Ed.), *Siyaset bilimi araştırmaları teori ve Türkiye uygulamaları* içinde (ss. 101-126) (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özbek, M. (2002). Kentsel mekân, toplum, bilişsel harita ve planlama. D. İncedayı (Ed.), *Çevre tümüdür (Çok boyutlu bir olguya bütüncü bakış)* içinde (ss. 175-208) (1. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Özcan, S. (2023). Felsefi temelleri bakımından iki farklı hak anlayışı: Mill ve Kuçuradi'nin düşüncesinde hak kavramı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi*, 16(2), 1-34.
- Özdemir Metlioğlu, S. (2021). Kentte insan hakları ve kent hakkı. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 2731-2743.
- Pallemarts, M. (1997). Stockholm'den Rio'ya uluslararası çevre hukuku: Geleceğe doğru geri adım mı? (B. Duru, Çev.). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(1), 613-632.
- Pektaş, E. K. ve Akın, F. (2010). Avrupa Kentsel Şartları perspektifinde bir kentli hakkı olarak "Katılım hakkı" ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 23-49.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58, 99-108.
- Razavizadeh, N. ve Azimi Hashemi, M. (2012). Urban charter codification: The experience of Islamic city of Mashhad. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 3(11), 89-104.
- Saatci, S. (2021). Kent hakkı. E. Akyüz (Ed.), *Farklı boyutlarıyla kent ve kentleşme içinde* (ss. 130-151) (1. Baskı). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Sadıç, V. (2023). İnsan haklarında gelişimin son halkası: Kentli hakları. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(1), 373-387.
- Sadri, H. (2013). Kent hakkından kentte insan haklarına. S. Kalem Berk ve P. Uyan Semerci (Ed.), *Kentsel dönüşüm ve insan hakları içinde* (ss. 73-85) (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sur, A. M. (1993). İnsan hakları kavramındaki gelişmeler. *İzmir Barosu Dergisi*, 3, 40-45.
- Szpak, A. (2016). Right to the city as a new paradigm within the concept of human security. *Polish Political Science Yearbook*, 45, 367-381.
- Şakacı, B. K. (2009). Unutulan bir sosyalist deneyim: Paris Komünü. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 24(4-5), 245-250.
- Taştekin, A. (2020). Kentli hakları bağlamında kentsel güvenlik hakkı. *Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 47-65.
- Tekeli, İ. (2002). İnsan haklarının yerleşmeye ve mekana ilişkin boyutları üzerine. F. Yıldırım (Ed.), *İnsan, çevre, kent. içinde* (ss. 15-29) (2. Baskı). İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm* (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal olarak kent nedir ve Türkiye'de kent neresidir?. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 276-294.
- Toprak, Z. (2003). Yenilikçi-düşünen kentler ve toplumsal ilişkiler. *Türkiye Belediyeler Birliği İller ve Belediyeler Dergisi*, 2, 14-15.
- Toprak, Z. (2016). *Kent yönetimi ve politikası* (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Tuğaç, Ç. (2018). İnsan hakları temelinde kentli haklarına ilişkin uluslararası çalışmaların Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmeleriyle ilişkisi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 36, 31-74.
- Tuğaç, Ç. (2020). Avrupa Kentsel Şartı'ndan Avrupa Yeşil Sözleşmesi'ne: Avrupa'da kentsel politikaların gelişim süreci ve geleceği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 225-267.
- Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük* (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye Barolar Birliği. (2014). *Uluslararası çevre koruma sözleşmeleri* (2. Baskı). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Türkiye Belediyeler Birliği. (2023). Avrupa Kentsel Şartı III (2023): Dönüşümler çağında kentsel yaşam. Erişim Adresi: [https://www.tbb.gov.tr/File/ContentFile/401/Avrupa Kentsel Şartı-III.pdf](https://www.tbb.gov.tr/File/ContentFile/401/Avrupa_Kentsel_Sarti-III.pdf), (E.T.: 16.11.2024).
- Yahyagil, M. Y. (1998). Kentlerin kültürün gelişmesindeki etkileri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 25, 105-120.
- Yücel, Y. F. (2010). Hak ve menfaatler üzerine bir inceleme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 91, 335-357.
- Zengin, N. (2023). Stockholm Bildirgesi'nden günümüze çevre bilinci, kentsel dönüşüm ve koruma bağlamında Mersin kentinde bir araştırma. G. Sandal Erzurumlu (Ed.), *Kentsel tasarım öğelerine mimari bakış* içinde (ss. 160-201) (1. Baskı). Ankara: BİDGE Yayınları.